

Степанчук О. П. Национальная политика польской администрации и командования Войска Польского относительно украинцев Холмщины в 20–30-х годах XX в.

Автор статьи исследует процесс милитаризации польской власти в 20-30-х годах XX в., анализирует проекты и планы польской военной элиты относительно колонизации украинского населения Холмщины, раскрывает тему военного осадничества и дискриминации военнослужащих украинской национальности в польской армии. Автор приходит к выводу, что национальная политика польской администрации и командования Войска Польского в межвоенный период по отношению к украинскому населению Холмщины была крайне радикальной и националистической.

Ключевые слова: колонизация, ревиндикация, осадничество.

Stepanchuk O. P. National policies of Polish administration and command of the Polish Army about Ukrainians from Holmschina in 20-30-years of XX century

The author researches the process of militarization of the Polish government in 30 years of the twentieth century, analyzes the projects and plans of the Polish military elite about polonization of the Ukrainian population of Holmschina, reveals the theme of military colony and discrimination of Ukrainian soldiers in the Polish army. The author concludes that the national policy of the Polish authorities and command of the Polish Army in the interwar period over the Ukrainian population of Holmschina was extremely radical and nationalistic.

Keywords: Polonization, revindykatione, colony.

УДК 391.98 (477)

О. В. Тєвікова

ОБРЯДОВІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ» (1953–1964 рр.)

У статті досліджуються основні традиції, свята та обряди українського населення 1953–1964 рр., аналізується складна взаємодія державної обрядотворчої політики та народної святкової традиції, а також вивчаються трансформаційні й інноваційні процеси, що відбувалися в цій сфері.

Ключові слова: традиції, свята, ритуали, обрядовість, обрядотворча політика.

Традиції, свята, звичаї, церемонії, ритуали складають цілісну святково-обрядову сферу суспільного життя, охоплюючи відносини між людьми в межах родини та соціальної спільноти. Обрядовість становить невід'ємну частину існування та розвитку суспільства. Вона виникла на найдавніших етапах історії людства й охопила всі сторони його повсякденного буття. Свята й ритуали виконують фундаментальні суспільні функції: за їх допомогою передаються від покоління до покоління набутий досвід і моральні норми, формується світогляд, здійснюється соціалізація та інтеграція суспільства. Ця сфера вміщує соціально-психологічні та емоційні зв'язки між людьми, забезпечує самовідтворення культурно-соціальної дійсності на повсякденному рівні життя. Народні традиції також виконують важливу стабілізаційну функцію. Характерною рисою обрядів є усталеність, але не статичність. Саме тому вони становлять одну з найважливіших етноутворюючих складових, володіють великим потенціалом для зміцнення національної єдності.

Для розуміння сутності й особливостей святково-обрядової сфери українського суспільства важливо дослідити її стан впродовж періоду трансформації суспільно-політичного ладу, що відбувалася в добу хрущовської «відлиги» (1953–1964 рр.).

У науковому плані українська святково-обрядова традиція на побутовому рівні досліджена фрагментарно або досить узагальнено. Перші спроби вивчити цю сферу життя суспільства зробили радянські науковці. Серед них Г. Горобець [1], Є. Зазерський [2], В. Зінич [3] та ін. Автори описували масові народні свята, сімейні торжества, що мали місце в житті радянського населення. Значна увага приділялась новим обрядам, які з'явилися у досліджуваний період. Велика кількість наукових розробок присвячена вивченню окремих аспектів обрядовості. Зокрема, Н. Здоровега [4] та В. Борисенко [5] докладно проаналізували обрядовість сімейно-побутового циклу, а святковість календарного циклу вивчав О. Курочкін [6].

Як бачимо, радянськими вченими розглядалися різні прояви обрядової сфери суспільства, але їхні наукові дослідження характеризувалися некритичним підходом до висвітлення історичної дійсності, заідеологізованістю, тенденційністю, акцентуванням уваги на комуністичних святах і тавруванням традиційних форм обрядовості через наявність в останніх релігійних пережитків чи національного компоненту. Здебільшого автори зосереджувалися на здобутках і перемогах радянської системи й оминали проблеми та негативні наслідки, зумовлені заміною традиційних народних звичаїв новими радянськими ритуалами.

В умовах незалежності України характер досліджень кардинально змінюється. Об'єктом наукових пошуків стають не ідеологічні чи політичні чинники, а соціальні та духовні аспекти життєдіяльності суспільства. Серед сучасних доробків варто виділити монографію М. Юрія [7], у якій уперше порушуються питання втілення у святах і обрядах архетипів української національної самосвідомості. У значній кількості

наукових праць аналізується проблема функціонування релігії в УРСР і вивчаються релігійні традиції та звичаї українців [8]; [9]. Побут і дозвілля радянських громадян докладно розкривають у своїх дисертаціях О. Пенькова [10] та О. Ісайкіна [11], але в межах інших хронологічних періодів.

Отже, на сьогодні в історичній науці не існує спеціальної праці, присвяченої дослідженню святково-обрядової сфери українського суспільства 1953–1964 рр. на повсякденному рівні з позицій людиновимірності історичного процесу. Виходячи з цього, метою нашої наукової розвідки є вивчення традицій, свят і обрядів, що побутували серед населення України в добу хрущовської «відлиги». Реалізація мети передбачає розв'язання наступних завдань: 1) розглянути найпоширеніші свята та обряди й проаналізувати особливості їх побутування; 2) розкрити основні напрямки та управлінський механізм здійснення політики правлячої партії та радянської держави в царині обрядовості, а також прослідкувати взаємодію державної політики та народної святкової традиції; 3) дослідити трансформацію й інноваційні процеси, що відбувалися в цій сфері, та з'ясувати характер цих змін.

Обрядовість населення України 1953–1964 рр. визначалася, з одного боку, історичними умовами розвитку українського суспільства, його менталітетом і ustalеними традиціями, а з іншого – цілеспрямованою державною обрядотворчою політикою, яка охопила всі сфери життя суспільства. Популярні свята й обряди того часу можна об'єднати у дві групи: сімейно-побутовий комплекс, який уключав у себе урочистості з приводу народження дитини, іменини, весілля, різноманітні ювілеї сім'ї, новосілля, похорон та інші події, та громадський комплекс, що складався з державних, професійно-трудова і виробничих свят.

Станом на 1953 р. святково-обрядова сфера радянського суспільства характеризувалася початковою стадією формування професійних і виробничих свят, формально ustalеними державними святами та повною відсутністю державної обрядовості сімейно-побутового комплексу. Досі не існувало офіційних церемоній, які б супроводжували реєстрацію шлюбу, надання імені новонародженому, похорон та інші сімейні свята. Саме тому обрядотворча політика правлячої партії розпочалася з трансформації сімейно-побутових традицій. Цей процес розтягнувся в часі аж до 1980-х рр. і пройшов у своєму розвитку кілька етапів. Перший етап припадає на досліджуваний нами період і характеризується постановкою керівництвом задачі створення нових свят і обрядів, планомірним впровадженням їх у повсякденне життя громадян, пошуком державою важелів укріплення радянських свят у суспільстві та переслідуванням релігійної сімейно-побутової й народної календарної обрядовості.

Для досягнення поставленої мети було розроблено відповідні святкові сценарії, забезпечено нову обрядовість професійними кадрами та матеріально-технічною базою, зацентровано увагу на створенні альтернативних релігійним, доступних пересічному громадянину, урочистих і привабливих цивільних ритуалів. У результаті на кінець 1960-х рр. в основних рисах склалися церемонія урочистої реєстрації новонародженого, ритуал цивільного поховання, сценарій святкової реєстрації шлюбу та інші церемонії, які поєднували ідеологічну спрямованість і народну традицію. Принциповим надбанням періоду, що вивчається, стало повсюдне відкриття з 1960-го р. Палаців Урочистих подій (або Палаців Щастя, Палаців Шлюбу) та спеціалізованих приміщень районних відділів РАЦС (рос. ЗАГС) для проведення святкових церемоній [12, с. 129]. Поступово сформувалася мережа спеціалізованих служб і організацій (ательє з шиття одягу, фотоательє, пункти прокату тощо), магазини й в різноманітні відділи обрядових послуг.

Оновлення традиційних сімейних обрядів чітко прослідковується при аналізі найконсервативнішого обрядового інституту – весілля. Сакраментальна структура українського весілля передбачає поділ на три цикли: передвесільний, власневесільний і післявесільний, кожен з яких складається з цілої низки відповідних обрядів, як наприклад, договір, сватання, заручини, коровайний і барвінковий обряди, запросини, дівич-вечір. Сам обряд вклучав два аспекти: вінчання молодих у церкві, де подружня пара набувала статусу легітимної, та святкове застілля, яке засвідчувало перед громадою факт утворення нової сім'ї. З утвердженням радянської влади та комуністичної ідеології українське весілля видозмінюється.

Політика атеїзму поступово витісняє (і навіть забороняє) релігійний аспект цього свята, а ідеологія правлячої партії замінює народні звичаї радянським шлюбним ритуалом. У результаті народна весільна обрядовість збереглася у вкрай збіднених традиційних формах: передвесільний етап значно скоротився, післявесільний майже зник і лише власне весільний – зберіг свою цілісність. При чому давні традиції плекало тільки село. У містах склався загальноурбаністичний варіант, який мав лише деякі народні елементи (сватання, заручини, вечірка). Вінчання повсюдно замінюється офіційною церемонією Урочистої реєстрації шлюбу, що стає кульмінацією весілля.

Цивільний обряд виявився дійсно вдалим і одразу ж набув поширення серед населення, оскільки був добре організований і широко розрекламований владою [13, арк. 14]. Набувши ustalеності, з незначними змінами він дійшов і до наших днів. Офіційна церемонія Урочистої реєстрації шлюбу майже повністю витіснила вінчання, бо, по-перше, ефективніше, з погляду моральності та естетики, впливала на молодих людей, ніж церковний обряд; по-друге, вінчання заборонялося й переслідувалося партійними, комсомольськими та громадськими організаціями на відміну від активної пропаганди радянського ритуалу; і, по-третє, в результаті антицерковної політики влади повсюдно скорочувалася кількість культових установ.

Партійно-державна політика не оминула увагою й іншу традицію сімейно-побутового комплексу. Мова йде про обряд народження та ім'янаречення дитини. З давніх-давен ще до прийняття християнства ця подія у слов'ян вважалася сакральною, а тому була пронизана таємничістю та забобонами. Християнізація українського суспільства міцно пов'язала цей обряд із церквою. Над новонародженим немовлям обов'язково

здійснювали таїнство хрещення й надавали християнське ім'я. Народження дитини обов'язково святкувалося в домашній обстановці в колі найближчих родичів і друзів і супроводжувалося різноманітними народними ритуалами діями. В умовах тоталітарного комуністичного режиму й воєнничого атеїзму сакральні обрядові дії, які супроводжували пологи, зникли, а обряд хрещення немовляти опинився під забороною. Натомість відповідні державні органи розробили публічну церемонію Урочистої реєстрації новонародженого (т. зв. червоні хрестини).

На відміну від шлюбної церемонії офіційний обряд Урочистої реєстрації новонародженого не так швидко укоренився на повсякденному рівні. Попри урядові звіти про охоплення населення новим обрядом (від 65% до 90% новонароджених), матеріали усної історії доводять, що в дійсності Урочиста реєстрація не мала такого поширення [10, с.15]. Причини: повна суперечність архетипам української національної свідомості та неврахування радянськими ідеологами традиційної специфіки української пологової обрядовості. Проте згодом завдяки творчому підходу були винайдені досконаліші форми проведення обряду, що сприяло його поширенню серед тогочасного населення й популярності навіть у сьогоденні.

Внаслідок державної каральної політики відбувається загальне скорочення хрещень в Україні та трансформація самого обряду хрещення. Він став більш відірваним у часі від народження дитини й не прив'язувався до місця її постійного проживання, був значно скорочений і спрощений ритуал його проведення. Поступово релігійний компонент цього свята зникає. Народні традиції зберігалися лише у вигляді розрізнених прикмет, повір'їв, забобонів, звичаїв і табу.

Одночасно з іншими церемоніями розроблявся й альтернативний традиційному ритуал громадської цивільної панахиди. Його впровадження йшло за такими напрямками: розробка сценарію, підготовка кадрів, будівництво будинків громадських панахид і ритуальних майданчиків, створення матеріально-технічної бази. Основою для цивільного обряду панахиди стала народна поховальна обрядовість, яка мала дуже стійкі дохристиянські та християнські традиції. Кожна дія в поминальному комплексі мала усталене символічне й сакральне значення, тому повністю ліквідувати народні звичаї радянській владі не вдалося. Ритуал закріпився на повсякденному рівні разом із народними та релігійними традиціями, яким було надано нового змісту. Так, цивільна скорботна церемонія замість відспівування запроваджувала супровід траурної процесії музикою духових інструментів, прощальні промови, розкидання квітів попереду траурної ходи, пронесення портрету покійного та його державних нагород тощо.

Разом із тим, незважаючи на активну обрядотворчу політику держави паралельно з новими ритуалами, певний час зберігали своє значення й давно усталені християнські обряди, які неможливо було швидко викоринити зі свідомості. Тривалий час релігія була невід'ємним складником життя українського народу і продовжувала відігравати важливу роль у період «відлиги». Доволі високі показники участі громадян у релігійно-обрядовій практиці засвідчує офіційна статистика державних органів влади [14, арк. 2-5]. Так, у розпал антицерковної кампанії уряду (1961 р.) в окремих селах Волинської області було охрещено 100% новонароджених, здійснено 100% поховань і 95% вінчань за церковним ритуалом [14, арк. 4]. Це також засвідчує високу релігійну активність сільських жителів порівняно з міськими. Згідно з інформацією уповноваженого по Чернігівській області П. Котенка, у 1963 р. в селах здійснено хрещень, поховань і вінчань відповідно в 3,6; 4,4; і 4 рази більше, ніж у цей же час у промисловій зоні [13, арк. 23]. Загалом таїнство хрещення здійснювалося в сільській місцевості майже над усіма новонародженими, а поховання за церковним обрядом — у половині випадків [15, арк. 69].

Селяни частіше відвідували церкву та зверталися до релігійних традицій, бо консервативне українське село плекало давні народні традиції на відміну від міст, де громадяни швидше пристосовувалися до нових умов життя та звичаїв. Крім того, віряни, котрі проживали в сільській місцевості, мали більше можливостей відзначати окремі релігійні свята, що припадали на робочий день. (Це пояснювалося суворішою трудовою дисципліною на підприємствах порівняно з підприємствами).

На протигагу твердженню радянської влади про те, що «релігійні пережитки отруюють свідомість лише людей похилого віку», в архівних документах знаходимо інформацію про відвідування церков і сповідання релігійних традицій особами середнього й молодого віку [16, с. 74]. В архівних матеріалах виявлено чимало фактів підтвердження того, що від релігійних звичаїв і традицій не збиралися відмовлятися навіть комсомольці, активісти громадських і профспілкових організацій, а також, члени комуністичної партії [15, арк. 68]; [17, арк. 49]; [18, арк. 38].

У досліджуваній період свою популярність зберігала й така народна традиція, як гостина. Вона носила приватний, вільний від державного контролю, характер. Гостювання в українському середовищі не було нормою звичаєвого права (як, скажімо, у народів Кавказу чи гагаузів), водночас знаходилося цілком у сфері моралі. Ця форма дозвільля не мала ані ритуальних, ані обрядових елементів, однак безумовно відображала ментальні та соціокультурні зв'язки, а також особливості етикету українців. Приводом для гостини слугували різноманітні сімейні урочистості – весілля, народження дитини, проводи до Радянської Армії чи вручення паспорта, святкові дні календаря або звичайні вихідні, по селах – ще й популярні релігійні свята (Різдво, Великдень, Храм). Обов'язково сходилися на похорони та поминки.

Неодмінний компонент української святкової гостини – трапеза. Навіть у найскрутніші часи в періоди продовольчих криз українці намагалися накрити багатий і пишний на різні страви стіл. Під час трапези гостей садовили на найзручніші місця й надавали їм перевагу в усьому. Господарі, як правило, не сідали за стіл, а прислуговували, постійно запрошуючи гостей їсти: господиня – жінок, господар – чоловіків. Важливу,

але необов'язкову частину традиційної гостинності являв собою звичай дарування й віддарування. Подарунки виступали скоріше символами прихильності й дружби, ніж еквівалентами економічної цінності.

Завдяки активізації житлового будівництва в цей час у сімейний побут входить свято відзначення новосілля. Журнал «Знамя» справедливо зазначав: «новоселець – це, мабуть, найбільш розповсюджена в наші дні спеціальність» [12, с. 163]. Упродовж 1953–1963 рр. кількість збудованих квартир у республіці дорівнювала 4494,9 тис., у результаті чого власне помешкання одержали понад 15 млн. осіб [19, с. 431]. Це звичайно сприяло покращенню добробуту радянських громадян.

Деякі сімейні свята (обряд отримання паспорту, посвята в робітники, проводи в Радянську Армію) не обмежувалися рамками сім'ї. Їх організували радянські громадські організації, навчальні колективи та інші установи [20, с. 131]. Вони знаходилися на межі сімейних і громадських свят і зараховуються до другої групи.

Другу групу свят і обрядів складають традиції та ритуали, пов'язані з виробничими та суспільними відносинами. Головною особливістю трудових свят є пряма їх залежність від рівня та характеру соціально-економічного розвитку держави. А вони визначалися командно-адміністративним режимом і усупільненням засобів виробництва. Активна реорганізація виробничої та професійної обрядовості розпочалася в 1960-х рр. і включала в себе процес створення найголовніших професійних свят, а також розвиток різноманітних трудових обрядів. Так, вперше за всі роки радянської влади почали офіційно вшановувати не тільки представників різних галузей виробництва, а й представників соціальної сфери. Практикувалося три підходи до визначення часу проведення професійного свята: 1) фіксована дата (як правило у річницю визначної для даної професії історичної події); 2) день означеного тижня певного місяця (найчастіше неділя); 3) нефіксована на законодавчому рівні дата (виключно в сільському господарстві).

За соціальною ознакою можна виділити наступні групи професійних свят, які практикувалися в суспільстві: вшанування представників галузей промисловості та транспорту; представників сфери обслуговування населення; інтелігенції; військовослужбовців і органів правопорядку; а також професійні свята аграрних галузей. Поступово склалося два основних типа відзначення професійних свят: фахово-територіальний і фахово-галузевий. При першому до святкування активно залучалися майже усі мешканці міста, навіть регіону (наприклад, найгучнішим у Східній Україні був День шахтаря). При другому святкування залишалося в межах певної галузі (День вчителя, День залізничника, свято Серпа і Молота).

Професійно трудова і виробнича обрядовість також була тісно пов'язана з народними традиціями. Наприклад, свято Серпа і Молота виникло на основі обрядів, пов'язаних із збиранням врожаю. Його проводили після закінчення сезонних польових робіт. Напередодні свята відбувався взаємний обмін делегаціями, які знайомилися з досягненнями підприємства, колгоспу. Гостей зустрічали символічними подарунками. Як правило, колгоспники подавали робітникам коровай на вишитому рушнику, натомість отримували від них зразки промислової продукції або емблему підприємства [21, с. 105]. Після урочистих церемоній проводилися концерти, масові гуляння, цікаві зустрічі й обов'язково застілля.

Розвиток трудової обрядовості передбачав створення й запровадження ритуалів, пов'язаних із різноманітними подіями виробничого життя. Найпоширенішими були такі церемонії: посвята молодих спеціалістів в урочистій обстановці в працівники певного заводу чи підприємства або в колгоспники, свято першої зарплати, нагородження переможців соціалістичних змагань, вшанування ветеранів і трудових династій, проводи на пенсію тощо [21, с. 125]. Поволі професійно-трудова обрядовість перетворилася на цілісну систему, яка охопила все працююче населення. Цілеспрямована владна політика сприяла їх популярності в Україні. Більшість із них дійшли до наших днів і є частиною сучасної святкової культури українців.

Своєрідних трансформацій зазнали календарні свята, які відображали провідні історичні події державного значення. Найважливіші із них були юридично регламентовані на рівні державної традиції (вважалися червоними днями календаря) й носили загальнонаціональний характер. У цій групі обрядів виразно домінував політико-ідеологічний аспект, а самі свята були інструментами ідеологічного впливу влади. Так, масово-політичним і водночас сімейним був День міжнародної солідарності трудящих, який відзначали 1 і 2 травня. Це свято супроводжувалося загальною демонстрацією, виступами державних діячів і комсомольських активістів, а також сімейними прогулянками в парках і застіллям удома. Подібними були святкування роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції (7 і 8 листопада) та Дня прийняття Конституції СРСР (5 грудня).

Цікаво, що, не зважаючи на політичний підтекст цих календарних свят, на повсякденному рівні вони сприймалися без ідеологічного навантаження, як звичайні вихідні. Головним патріотичним святом для населення став День Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Спочатку свято нагадувало церемонію вшанування пам'яті загиблих, проте згодом набуло виразних рис масового свята, яке передбачало парадний марш, концерти на відповідну тематику, салюти та інші урочистості. На гендерні перетворилися Міжнародний жіночий день (8 Березня) та День Радянської Армії (23 лютого). А найпопулярнішим і найулюбленішим серед населення було й залишається сьогодні свято Нового року (1 січня).

Крім цього українці 1953 - 1964 рр. усупереч заборонній і каральній політиці влади продовжували відзначати головні релігійні свята (Різдво, Великдень, Водохреща, Вербна неділя, Храм та ін.). У свідомості людей вони не стільки пов'язувалися з суто християнською релігією, скільки сприймалися як народні, давно усталені, звичні. Їх традиційність і укоріненість у повсякденну культуру суспільства перешкождали швидкому й повному витісненню релігійних культів із життя громадян. Свідченням цього є активне відвідування храмів і

сповідування культової обрядовості по всій території України, навіть там, де молитовні будинки не діяли [15, арк. 3-4, 70]; [13, арк. 2, 22]. Прикметним є те, що в західних областях таку активність зафіксовано не лише на значні релігійні свята, але й у інші важливі дні церковного календаря. Уповноважені відзначали, що недільні літургії відзначало майже все сільське населення, у пасхальні дні колгоспники повсюдно не працювали (навіть не торгували на колгоспних ринках), а в дні посту в сільських клубах не проводили розважальних заходів [17, арк. 47-48].

Отже, обрядовість населення України 1953–1964 рр. характеризувалася складним сполученням традиційних цінностей та інноваційних процесів. Зокрема, на формування обрядової сфери суспільства суттєвий вплив справила партійно-державна політика, яка зумовлювалася комуністичною ідеологією. Цілеспрямовані агітаційно-пропагандистські, заборонно-каральні та обрядотворчі заходи влади поволи позбавляли українську народну обрядовість традиційних національних рис і надавали нового, комуністичного забарвлення. Масштабний антицерковний наступ влади й атеїстична пропаганда зумовили поступове відлучення громадян від церкви та відмову від релігійної обрядовості. Разом із тим, глибока укоріненість багатьох традиційних свят перешкоджала їх повному й швидкому зникненню. У результаті відбувалася трансформація й модернізація форми та змісту популярних народних обрядів. Слід відзначити значні відмінності у святково-обрядовій сфері міських та сільських жителів. У сільській місцевості обрядовість зберігалася в більш архаїчних, консервативних формах. Новації поширювалися передусім у міському середовищі.

Джерела та література

1. Горобець Г. Народні свята сьогодні / Г. Горобець. – К.: Держполітвидав УРСР, 1964. – 97 с.
2. Зазерский Е. Место массового праздника в духовной жизни социалистического общества / Е. Зазерский. – Л.: Лениздат, 1981. – 167 с.
3. Зінич В.Т. Соціалістичні перетворення. Паростки нового комуністичного в культурі і побуті робітників Радянської України / В. Т. Зінич. – К.: АН УРСР, 1963. – 176 с.
4. Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні / Н. І. Здоровега. – К.: Наукова думка, 1974. – 159с.
5. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні / В. К. Борисенко. – К.: Наукова думка, 1988. – 192 с.
6. Курочкін О.В. Новорічні свята українців: традиції і сучасність / О. В. Курочкін. – К.: Наукова думка, 1978. – 190с.
7. Юрій М. Соціокультурний світ України / М. Юрій. – К.: Кондор, 2004. – 738 с.
8. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40 – 80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін / НАН України. Інститут історії України / П. М. Бондарчук. – К.: Інститут історії України, 2009. – 381 с.
9. Пащенко В. О. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початок 1990-х років / В. О. Пащенко. – Полтава: АСМІ, 2005. – 630 с.
10. Пенькова О. Б. Традиції, свята та обрядовість населення Східної України в 1960-і – середині 1980-х рр.: державна політика й повсякденне життя: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / О. Б. Пенькова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
11. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945–1955 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Дмитріївна Ісайкіна. — Переяслав-Хмельницький, 2005. — 240 с.
12. Лиходеев Л. Сундуки со звоном / Л. Лиходеев // Знамя. – 1959. – № 4. – С. 163-169.
13. Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р-5166. – Оп. 1. – Спр. 58. – 160 арк.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4648. – Оп. 3. – Спр. 284. – 113 арк.
15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 3532. – 224 арк.
16. Канталінська Ж. В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х — на початку 60-х років ХХ століття: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Канталінська Жанна Володимирівна. — Сімферополь, 2003. — 204 с.
17. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4927. – 327 арк.
18. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2527. – 196 арк.
19. Народне господарство Української РСР в 1963 році: статистичний щорічник. – К.: Статистика, 1964. – 654 с.
20. Угринович Д. Обряды. За и против / Д. Угринович. – М.: Политиздат, 1975. – 175с.
21. Закович Н. М. Советская обрядность и духовная культура / Н. М. Закович. – К.: Наукова думка, 1980. – 222 с.

Тевикова О.В. Обряды и традиции населения Украины периода хрущевской «оттепели» (1953-1964 гг.)

В статье исследуются основные традиции, праздники и обряды украинского населения 1953–1964 гг., анализируется сложное взаимодействие государственной обрядовой политики и народной традиции, а также изучаются трансформационные и инновационные процессы, происходившие в этой сфере.

Ключевые слова: традиции, праздники, ритуалы, обряды, обрядная политика.

Tevikova O. V. Ritualism of population of Ukraine during the Khrushchev "thaw" (1953-1964)

This article investigates such specific historical problems as traditions and rites of the Ukrainian population 1953-1964. The author analyzes complex interaction Soviet rite policy and folk tradition, and also explores innovative and transformational processes taking place in this area.

Keywords: traditions, holidays, rituals, rites, ritual policy.